

A kortársak szemével

„Amit halhatatlanságnak nevezünk, az nem más, mint állandósult időszerűség“ — írja a *Palackposta* bevezetőjében Fábry Zoltán. Ilyen értelemben az ő műve a halhatatlanság jegeit hordozza, mert szüntelenül éreznünk kell időszerű intelmeit. „Csak a valóság és erkölcs maradéktalan egyezése adja, mondja és hozza az igazságot“ — hirdette, és olykor hősies egyedüliségben is állhatatosan kitartott eszméje mellett.

Ezt a példamutató magatartást idézi az a tanulmánygyűjtemény*, amely Fábry életművének értelmezésével, esztétikai és morális hatósugarának feltérképezésével nemcsak tiszteletadás kíván lenni: a stószai örökség továbbélését is szolgálja.

Végrendeletében Fábry Zoltán figyelmeztet: „Az író legigazibb öröksége a mű: könyveinek, írásainak összessége, hatása, továbbélése... Stósz már életemben zarándokhely lett. Stósz és a Fábry-mű realitását, egységét biztosítani kell, mint hagyatékot, mint elkötelező örökséget.“ Csehszlovákia, Magyarország, a Szovjetunió, Jugoszlávia és Románia írói, publicistái, irodalomkritikusai tesznek ebben a gyűjteményes kötetben hitet a Fábry-formula, a „vox humana“, az emberség szelíd törvénye mellett. (A kötet hazai szerzői: Gaál Gábor, Balogh Edgár, Méliusz József, Robotos Imre.) „Az etika egyetlen realizmust ismer: a vállalás hűségét“ — és ennek a hűségnek neve, Fábry szavai szerint, humanizmus.

Hogy a Fábry-formula milyen elevenen hat, annak egyik jellemzője, hogy a halálát követő esztendőben már megjelent róla az első monográfia (Kovács Győző: *Fábry Zoltán*. Budapest, 1971). Ez a monográfia, mint a most kiadott gyűjteményes kötet is, mindenekelőtt Fábry Zoltán aforisztikus tömörségű gondolatait visszhangozza: ez a legméltóbb főhajtás szelleme, heroikus emberi mértéke előtt.

Életrajzának emlékiratának megírását várva, sürgetve, észre kellett vennünk, hogy Fábry Zoltán a maga szerény, de szuggesztív módján műveinek előszavában megírta életrajzát: „Tanú akartam lenni és tanulság. Kortanú és írói példa. Ez volt az életem.“

Korának nemcsak egyszerű tanúja: koronatanúja volt. „... lángban, tűzben, bűzben, füstben és koromban“ rőtta feljegyzéseit, s megírta korának „korparancsát“ is. „Engem köt a megismerés ténye, a kortársi felelősség szociális parancsa...“ — írja, s hozzáteszi, hogy az írói cselekedet, tehát az írás egybe kell hogy essék az emberség etikumával, a humánus igazolásával. Fábry Zoltán büszkén vallja, hogy ő ennek az etikumnak, ennek a meggyőződésnek a foglya, „börtönlakója“, s küldetésének tekinti az erkölcsi realizmus irodalmi-politikai szolgálatát. Ezért választja Husz János imáját a maga hitének, elkötelezettségének jelmondatává: „Keress az igazat, hallgasd az igazat, tanuld az igazat, szeresd az igazat, mondj igazat, őrizd az igazat, óvd az igazat mindhalálig.“ Méltán mondja róla Illyés Gyula, hogy Fábry nem csupán klasszikus európai, hanem ugyanakkor „egy szentszagúan hű szabadsághívó“. S mert hívő és fanatikus, olykor nem óvhatja meg magát a türelmetlenség egyoldalúságától, leszűkítő tévedéseitől. Például attól, hogy Tarasov Rogyonov *Csokoládé*jában a makulátlan forradalmár, Szugyin ellen elkövetett justizmordot ne igazolja. „Az egyén, a halál nem fontos — írja —, a forradalom ügye kell hogy tiszta maradjon, és inkább bukjon el, ha kell, ártatlanul az egyén, hogy így bizonyítson és tisztítson.“ Fábry Zoltán később ráeszmélt, hogy „a forradalom ügyének szentségét“ nem tisztíthatja ártatlan emberek elveszejtése — még az irodalmi művek lapjain sem.

Ő maga sohasem ismerte el, hogy egy irodalmi mű megítélésekor kizárólag esztétikai mértéket kellene alkalmaznia; az erkölcsi igazságtevés eszméjét vallotta. „Ő sosem alkudott meg, sosem hazudott, sohasem hízelt“ — mondja róla Komlós Aladár. „Vannak korok, sorsfordulók, amikor az írói magatartás lényegül

* Fábry Zoltán kortársai szemével. Madách Könyvkiadó. Bratislava, 1973.

műfajjára" — vallotta egyik írásában Fábry, önmaga írásművészetének természetét vizsgálva. Valóban, írói magatartása, konok hűsége, törhetetlen jellemzilárdsága sajátos műfajjára ötvöződött, a korszerű humanum műfajává, amelyet ő „antifaszizmusnak" nevezett. („Az antifaszizmus világirodalmi műfaj lett" — írta.)

Bori Imre a Fábry-mű polemikus jellegét emeli ki: „Szinte nincs írása, amelyből a polemizáló kedv ne csapna ki." A vívóra jellemző alapállás, vitára ajzottsága nem öncélú. A szenvedély, amely harcba lendíti, dühei, amelyek lényét (tehát stílusát) hevítik, a kortársi felelősség feladatait jelzik. Ismételten meghirdeti: „Az író a kor lelkiismerete" — s a maga igazságkeresése, igazságkísérletei ezt a törvénytáblát szegezik megszállottan a stósz-i remetelak kapujára.

Kovács Győző az életmű szintézisét kutatva Fábry Zoltán terminológiájával felel: „erkölcsi realizmus". Úgy érzi, hogy Fábry ezzel „élő hagyományt teremtett és őrzött meg; az emberi hangot az embertelenséggel, az erkölcsi realizmussal az irodalmi, politikai és hatalmi erkölcstelenséggel szegezte szembe".

Fábry Zoltán vallomások írója. B. Nagy László jegyzi meg, hogy „gyónásai nem flagelláns mea culpa, hanem hitvallással nemesednek, a történelemmel szembekeverült személyiség orációi, a másképp nem tehetek kinyilatkoztatásai". Így személyes, önéletrajzi emlékezései sem önmutogatások, exhibicionista kitárulkozások, hanem egy magatartás genezisének jelzői.

Fábry Zoltán több mint harminc kortársa próbálja e kötetben megközelíteni a „stósz-i legenda" tartalmait. Érdekes, hogy Fábry Zoltán is szüntelenül vívódott az önmeghatározással, a művét és személyét övező legendaelemekkel. S ha a kortársi tanulmányok megvonják is a valóság és a képzelet határvonalát, egyértelműen tisztázódik, hogy „a legendát a valóságtól elszakítani nem lehet" — mint azt Fábry Zoltán meghatározta. A „stósz-i magány" volt a legendakör egyik életetője, csakhogy ember és világa nem különülhet el egymástól, s Fábry „kollektív magány"-nak nevezte életformáját. Stósz, valóban, nem a magány szigete, hanem Európa egyik centruma volt, ahol a földrész legjobb szellemei műveikkel vagy személyesen jelentkeztek, és innen „e vizsgáztató és tisztító csendből" szinte rakétaerővel röpítette ki Európa felé Fábry a maga felfokozott hitét — a „szellem-erkölcs" alaptételét. Így lett a stósz-i magány közügy, Stósz a korszerű emberségtudat nyilvános szálláshelye, őrzésre és emlékezésre méltó jelkép.

Robotos Imre

Könyv a közös múltból

Magyar nyelvű hazai történettudományi irodalmunk nem bővelkedik szintézisre törekvő munkákban. Történéseink nem igyekeztek nagyobb vállalkozásokba fogni, bár tagadhatatlan, hogy számos értékes résztanulmány született meg, főleg a művelődés- és a gazdaságtörténet területén. Ezért vesszük érdeklődéssel kézbe Bányai László könyvét*, amely a magyar és román néptömegek ezeréves egymás mellett élésének a történetét vázolja fel.

Bányai László történelmi vázlatnak nevezi csaknem 400 oldalas tanulmányát. De tegyük hozzá: szintézisre törekvő vázlat, amely kézikönyv a tanulni vágyók, és gondolatébresztő-serkentő feldolgozás a történészek és szociológusok számára. Nem hagy figyelmen kívül úgyszólván semmit, ami jelentős történelmünkben. Nemegyszer azonban csak jelzést — vagy ösztönzést — ad a fehér foltok eltüntetésére.

* Bányai László: Közös sors — testvéri hagyományok. Politikai Könyvkiadó, Bukarest, 1973.

Módszere a kiteljesedett történelmi materializmus, amely egyaránt kutatja az osztályok között vívott kegyetlen és kíméletlen küzdelmeket, valamint az együtt és az egymás mellett élőknek a nemzeti felemelkedést célzó tevékenységét. Vezérfonalként húzódik végig a könyvön a Bányai László fogalmazta alapelv: „Az osztálykizsákmányolás és nemzeti elnyomás ellen küzdő, különböző nemzetiségű tömegek összefogását a marxizmus a társadalmi fejlődést elősegítő tényezők első sorába helyezi. Azt hangsúlyozza, ami a megosztó nacionalizmussal szemben a dolgozók harci egységét erősíti."

A történelmi materializmus módszerét következetesen alkalmazza, akár a primitív, rabszolgatartó vagy feudális társadalmi alakulatokkal foglalkozik, akár az újkori és a legújabb kori történeti eseményeket elemzi. Persze, hozzá kell tennünk: az ősi társadalomtól a feudalizmusig terjedő erdélyi történelmet a történettudomány legújabb eredményei alapján vázolja fel, s természetszerűen nem próbálkozik eredeti kutatással, a leg-